

Honvédők vagy vörösök?

Az 1919-es magyar vörös hadsereg tisztikara

Honvédők vagy vörösök? Bizonyára szokatlanul hangzik a kérdés, hiszen egykoron a válasz oly egyértelműnek tűnt.

Vörösök, mert akik a Vörös Hadseregben harcoltak a Magyarországi Tanácsköztársaság győzelméért, azok nyilván csak vörösök lehettek (legfeljebb néhány elbizonytalanodott tiszt volt, aki kirítt a sorból).

Ha azonban ennél alaposabban megvizsgáljuk a dolgot, azt vesszük észre, hogy más kép kezd kirajzolódni előttünk.

Hogy miért csak kirajzolódni? Azért, mert hetvenhét esztendővel az események után sem áll a rendelkezésünkre olyan összefoglaló munka, netán csak tanulmánykötet, amely az egykori Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadserege tisztikarának összetételéről adna számot.

A polgári demokratikus időszak történetét bemutató, a Vörös Hadsereg harcait feldolgozó tanulmányok, tanulmánykötetek, monográfiák és népszerűsítő irodalmi alkotások többnyire megelégszenek a Vörös Hadsereg legmagasabb katonai beosztásait betöltött – a legtöbb esetben elemi katonai képzettséggel és ismeretekkel sem rendelkező! – személyek felsorolásával, forradalmi tevékenységük ismertetésével, méltatásával.

A magyarországi polgári demokratikus forradalom, az ún. „őszirózsás forradalom” győzelme után hatalomra került kormányok, illetve ezen kormányok hadügyminiszterei – részben a wilsoni békeelvek, részben saját pacifista felfogásuk megvalósítása, továbbá a frontokról hazatérő fegyveres tömegek esetleges radikálisabb megmozdulásainak megelőzése érdekében – megkérdőjelezték a hadsereg létének szükségességét. Az utókor e megnyilvánulás legmarkánsabb megfogalmazását Linder Bélának, a Károlyi-kormány hadügyminiszterének személyéhez köti, aki 1918. november 2-án, a parlament épülete előtt elhangzott beszédében állítólag a következőket mondta: „Nem kell hadsereg több! Soha többé katonát nem akarok látni!” Linder 1949 őszén Párizsban ezzel kapcsolatban a következőképpen nyilatkozott az öt felkereső, emigrációban élő két fiatal katonatisztnak: „1919 óta ül rajtam az a vád, hogy kijelentettem: nem akarok katonát látni! Ez így nem fedi a valóságot, ezt rám fogták. Zavaros időkben vállaltam a hadügyi tárcát, az országot a kisantant (a Magyarországot körülölelő Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia szövetsége csak később kapta ezt a nevet – Sz. S. megj.) katonái veszélyeztették. Akkor jelentettem ki Budapesten, hogy ITT nem akarok katonát látni, mindenki menjen a határokat védeni! Ezt mondtam, és ezt forgatták ki, rám sütve azt a bélyeget, hogy az én »nem akarok katonát látni« kijelentésem után szabadon nyomulhatott be az ellenség hazánk területére.”

Nincs okom kétségbe vonni Linder Béla 1949-ben tett kijelentését, de tény, hogy a Károlyi Mihály vezette kormány kinyilvánította, hogy a polgári demokratikus Magyarországnak nincs szüksége nagy, általános hadkötelezettségen alapuló hadseregre. A felállítandó hadsereg feladatát elsősorban a belső béke és rend fenntartásában látták. Erre pedig elegendőnek látszott egy önkéntesekből álló, kis létszámú hadsereg is. Ennek létre-

hozása és a fegyveres tömegek forradalmi – nem egy esetben csak pusztító, fosztogató – megmozdulásainak megakadályozása érdekében már a Károlyi Mihály vezette kormány fennállásának időszakában megindult a milliós nagyságrendű hadsereg lefegyverzése. Ez egyébként a fegyverszüneti egyezmény előírásai között is szerepelt.

A hadsereg szinte teljes egészének lefegyverzése érzékenyen, mondhatni létében érintette a hivatásos, de részben a tartalékos tisztikart is. Az szinte mindenki előtt egyértelművé és világossá vált, hogy Magyarországnak nem lehet szüksége olyan nagy hadseregre, mint amilyennel az Osztrák-Magyar Monarchia részeként korábban rendelkezett. A létszámában kisebb, fegyverzetében gyengébb, önkéntesekből felállítandó hadseregnek pedig értelemszerűen jóval kevesebb tisztre volt szüksége, mint amennyi a kormány rendelkezésére állt.

A Károlyi Mihály vezette kormány már 1918 novemberében megkezdte a tisztikar – elsősorban a hivatásosak – létszámának a csökkentését. Tette ezt akkor, amikor a majdani „zsoldohadsereg” körvonalai még csak kirajzolódni is alig látszottak és a szükséges tiszti létszám sem volt ismeretes. Az 1918 novemberében-decemberében meghozott és végre is hajtott intézkedések – így pl. a tábornoki kar valamennyi tagjának nyugállományba helyezése, a vezérkari testület, a hadmérnökkar, a tüzértörzskar megszüntetése, a hivatásos és tartalékos tisztek felülvizsgálat nélküli elbocsátása – oda vezettek, hogy amikor a felállítandó hadsereg tiszti szükségleteit megállapították – mintegy 8500 hivatásos tisztre lett volna szükség —, akkor kiderült, hogy csak körülbelül 7500 tiszt áll a kormány rendelkezésére! Mitöbb, ennek a mintegy 7500 körüli tisztnek is csak alig negyven százalékát tették ki a hivatásos tisztek!

A „kell” és a „van” közötti különbség pótlása természetesen nem okozhatott volna megoldhatatlan problémát a polgári demokratikus államberendezkedést kialakítani szándékozó kormánynak, mivel hivatásos és tartalékos tisztek ezrei voltak állás és munka nélkül. Voltak közöttük olyanok, akik egyetemekre, kereskedelmi akadémiákra iratkoztak be, mások polgári foglalkozás után néztek, míg megint mások a cseh, román, szerb, francia csapatok által megszállt területeken élő családjukhoz utaztak.

A felmerült tiszthiány pótlására azonban nem került sor, mivel a fegyverben tartott hadsereg létszáma ezt még nem indokolta, és az országban uralkodó közhangulat sem kedvezett a hadsereg fejlesztésének. Ugyanakkor arról sem szabad elfeledkezni, hogy a demarkációs vonalak állandó „beszűkülése” jelentős tiszti tömegeket választott le a polgári demokratikus kormányzat ellenőrzése alatt álló területekről. Utóbbi ténynek az volt az oka, hogy a megszállás alá kerülő területeken – felsőbb utasításra – a különböző katonai parancsnokságok – jelentős tiszti létszámmal – visszamaradtak és csak a csapatokat vonták vissza. Ennek a ténynek 1918–1919 telén még nem volt igazán jelentősége, de 1919 tavaszán a Vörös Hadsereg szervezésének és fejlesztésének időszakában már komoly gondot okozott.

A hadsereget és a tisztikart tekintve ez volt a helyzet 1919 márciusában, amikor a külső és belső körülmények hatására a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, egymással megállapodva és egyesülve átvette a hatalmat, létrehozva ezzel a Magyarországi Tanácsköztársaságot.

A tanácsköztársaság kormányának, a Forradalmi Kormányzótanácsnak az első intézkedései közé tartozott a Vörös Hadsereg felállításának elrendelése. A Vörös Hadsereget osztályhadseregként, a „proletariátus hadseregként” kívánták megszervezni, de egyelőre nem nélkülözheték a korábbi időszak hadseregének, többszöri „szűrőn” átment hivatásos állományát sem.

A Károlyi Mihály nevével fémjelzett időszak gyakorlatának megfelelően, a Vörös Hadsereget is önként jelentkezőkből kívánták létrehozni és a lehetőségekhez mérten „proletár parancsnokok” vezetésére bízni. Az antant jóváhagyásával és tevőleges támogatásával megindult román, majd cseh támadás azonban illuzórikussá tet-

te a hadsereg ilyen formában történő felállítását, a parancsnoki és tisztikar gyors „proletarizálását”.

A román és cseh támadás következtében a hadihelyzet 1919 májusának első napjaira katasztrófálissá vált. A gyengén felfegyverzett, kis létszámú – legtöbbször csak a nevükben – vörös csapatok sorra-rendre vonultak vissza a keleti frontról. A legjobban felszerelt, legütőképesebb székely különítmény – a volt 38. gyaloghadosztály – kisebb elhárítóharcok után visszavonult, majd parancsnoka, *Kratochvíl Károly* vezetésével megadta magát a román túlerőnek. A hadosztály tisztjeit, többségében erdélyi származású katonáit a románok internálták, illetve bebörtönözték. A tisztek többsége csak 1920-ban térhetett vissza Magyarországra.

Joggal merülhet fel bennünk a kérdés, hogy vajon miért jelentkeztek, vállaltak szolgálatot a hadseregben azok a tisztek, akik annak ellenére, hogy katonáikkal együtt éveket töltöttek a világháború harctereinek első vonalaiban, a népköztársaság, illetve a tanácsköztársaság heteiben, hónapjaiban „nem kívánatos” személynek nyilvánítottak?

Megítélésem szerint a kérdésre andó választ röviden a következőkben lehetne összefoglalni:

a) A tanácsköztársaság politikai és katonai vezetése egyaránt vállalta a Haza védelmét, amely a nacionalista eszméktől áthatott tisztikar többsége számára az integer Magyarország védelmét jelentette. A hadseregben szolgálatban levő, illetve szolgálatot vállalt tisztek többsége a demarkációs vonalakon kívül eső, a román, a cseh, valamint a szerb és francia hadsereg csapatai által megszállt területekről származott. Ezek a tisztek a tanácsköztársaság jogos önvédelmi harcaiban szülőföldjük védelmét, illetve az elfoglalt magyar területek felszabadítását látták.

b) A fiatal századosok, őrnagyok, alezredek előtt óriási katonai karrier lehetősége csillant meg, mivel a polgári demokratikus kormányok nemcsak a tábornokokat, de 1919. január 1-jével az ezredek többségét is nyugállományba küldték. Ennek következtében olyan katonai beosztások nyíltak meg a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt tisztek előtt, amelyekre többségüknek a „normális körülmények” között még hosszú évekig kellett volna várniuk.

c) Nagy volt az egyéni egzisztenciális problémák szerepe is. A szolgálatot vállalók csak hivatásuk gyakorlásától várhatták megélhetésüket. A zömmel vagyontalan, a katonáskodáson kívül máshoz nem értő tiszteket a munka és részben az élelmiszerek hiánya is a katonai pályafutás továbbfolytatására ösztönözte. A tanácsköztársaság bukását követően felállított igazoló bizottságok előtt – melyek a tisztek 1918 novembere és 1919 augusztusa közötti magatartását voltak hivatottak kivizsgálni – a Vörös Hadseregben szolgált tiszteknek szinte mindegyike a jelzett okokat hozta fel mentségül. Az igazoló bizottságok ezeket az érveket a legtöbb esetben méltányolták is.

d) Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy amikor *Stromfeld Aurél* vette át a Vörös Hadsereg vezérkar főnöki posztját, nem kevés tiszt érezte azt, hogy neki is a hadsereg-

A végveszélybe került tanácsköztársaság vezetése ebben a helyzetben az ország népéhez, elsősorban a gyári munkássághoz fordult. A felhívásra ezek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közöttük volt hivatásos és tartalékos tisztek százai. Ezek a volt tisztek – akik számára egyébként a jelentkezést a Vörös Hadseregbe később kötelezővé tették! – alkották a későbbiek során – a már korábban a Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt hivatásos és tartalékos tisztekkel együtt – a hadsereg magasabb parancsnoki, illetve tisztikarát.

ben a helye. Stromfeld ugyanis igen sokakat tanított közülük és szinte parancsszerűen hívta fel őket a szolgálat vállalására.

A Vörös Hadsereg tisztikara összetételének vizsgálatakor lényegesnek tekintem a tisztek származásának, katonai-szakmai felkészültségének meghatározását. Mivel a kérdés ilyen irányú megközelítéséhez – a hivatásos tisztikart véve alapul – elegendő adat áll rendelkezésemre, úgy vélem, érdemes néhány lényegesebb szempontot kiemelni.

A magyar Vörös Hadsereg parancsnoki és tisztikara tagjainak születési helyét és időpontját vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a tisztek több, mint ötven százaléka az idegen csapatok által megszállt területeken született, s családtagjaik jelentős része a szóban forgó időben is ott élt. Ez – amint már utaltam rá – erősen meghatározta a tiszteknek a tanácsköztársaság honvédő harcaihoz való viszonyát.

Az életkori megoszlást tekintve azt tapasztalhatjuk, hogy a Vörös Hadsereg parancsnokai, illetve a tisztikar döntő többsége a 1881 és 1888 közötti években született. Ez azt jelenti, hogy a magasabb parancsnoki posztokat betöltött tisztek átlagos életkora 32–38 év között mozgott! Ami azért is említésre méltó, mert ez az az életkor, amely az ember szellemi és fizikai teljesítőképessége szempontjából a legkiemelkedőbb.

A tisztikar családi hátterének, azaz származásának kérdését azért tekintem fontosnak, mert nem egy esetben megfogalmazódtak olyan vélemények, hogy a tisztikar viszonyát a proletár diktatúrához a tisztek származása határozta meg. Ez a megállapítás – megítélesem szerint – túlzottan leegyszerűsíti a dolgot. Tény, hogy a hivatásos tisztek döntő többsége – volt aki ezen véleményét nem is titkolta – csak mint katona és nem mint a kommunista-bolsevista eszmék elkötelezett híve teljesítette a kötelességét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az illető tiszt egyben ellenforradalmár lett volna.

A Vörös Hadseregben szolgálatot vállalt volt hivatásos tisztek többsége esetében elmondható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia kispolgári, értelmiségi családjaiból származtak – gyakorlatilag ugyanazon körből, rétegekből, amelyekből a tanácsköztársaság vezetőinek a többsége is, azzal a különbséggel, hogy a volt hivatásos tisztek között szinte elvétve sem lehet találni zsidó származásút. A kispolgári, értelmiségi családokból kikerült tisztek számára a katonatiszti hivatás választása – ami legtöbbször gyermekfejjel történt –, a tisztí kardbojt, a társadalmi ranglétrán való előrehaladást jelentette. Számukra a katonatiszti hivatás feladása 1919 tavaszán ennek az előrelépésnek a megállását, esetlegesen a visszalépést jelentette volna. (Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy 1919 tavaszán még nem volt előrelátható, hogy az új rendszer mindössze 133 napot él majd meg!

Ha azt vizsgáljuk, hogy a Vörös Hadsereg tisztjei között milyen arányban találjuk meg a volt közös – császári és királyi – hadseregben, illetve a volt magyar királyi honvédségben szolgálatot teljesített tiszteket, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez az arány ötven-ötven százalékos. Ez pedig mindenképp a volt honvédtisztek számára kedvező, összevetve az egykori közös és honvéd haderő tisztí létszámát. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy a volt közös tisztek szinte kivétel nélkül magyarországi illetékességűek voltak, az ismert tény az is, hogy a népköztársasági időszakban a volt honvéd-, illetve magyarországi közös alakulatok össze- vagy egybeolvadtak.

A magyar Vörös Hadsereg tisztikarának rendfokozati megoszlását vizsgálva – értelemszerűen a volt rendfokozatokra kell gondolnunk, hiszen közismert, hogy az orosz Vörös Hadseregben meghonosodott gyakorlatnak megfelelően, a magyar Vörös Hadseregben is eltörölték a tisztí rendfokozatokat –, azt látjuk, hogy a tisztikar többsége századosi, őrnagyi rendfokozatot viselt. Kevesebb volt az alezredesi rendfokozatú tiszt és szinte elenyésző az ezredesek száma. Utóbbi tény a már korábban jelzett „nyugállományba helyezési programnak” volt köszönhető. Ugyanakkor szólni kell arról is, hogy ezek a rendfokozatban és életkorban egyaránt fiatal tisztek, maguk mögött tudva a világháború négy esztendejének több tíz hónapos első vonalbeli szolgálatát, sok esetben vezérkari képzett-

séget és szolgálatot, azaz komoly szakmai háttérrel biztosítottak a Vörös Hadsereg általánosan és elsődlegesen politikai szempontokból kiválogatott, legmagasabb beosztású parancsnokainak!

Mit mondhatnánk a magyar Vörös Hadsereg tisztikarának nemzetiségi összetételéről? Gyakorlatilag azt, hogy a kisebb nemzetközi alakulatokat leszámítva a tisztek több mint kilencven százaléka magyarnak tartotta magát. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy nem voltak köztük német, szerb, szlovák stb. származású tisztek, de ha ők magukat magyarnak vallották, nem állíthatunk mást az apák nevének, a vallásnak, a születések helyének vizsgálatából kikövetkeztethető eredmények alapján sem.

Az eddig leírtakban igyekeztem felvázolni, hogy miért is vállalták a volt hivatásos tisztek a számukra idegennek tartott tanácsköztársaság szolgálatát, és milyen környezetből jöttek. A továbbiakban azt szeretném érzékeltetni, hogy a többségükben a Haza védelméért őszintén vállaló tisztek miért is fordultak el a tanácsköztársaságtól.

Ismeretes, hogy a Vörös hadsereg elhárító, majd támadó hadműveleteinek a heteiben a volt hivatásos tisztek teljes lelkesedéssel vették ki a részüket a harcokból, ugyanakkor 1919 júliusának közepétől azt láthatjuk, hogy egyre többen jelentenek beteget, válnak ki különböző okokra hivatkozva a szolgálatból, sőt akadtak olyanok is, akik a Szegeden megalakult ellenforradalmi kormánynak, illetve hadseregének ajánlották fel a szolgálataikat.

Az okokat keresve, úgy vélem, az első helyen kell megemlítenem azt a ténytet, amely Stromfeld Aurélt is lemondásra „kényszerítette”. Ez a sikeres felvidéki felszabadító hadjáratot követő – politikai megfontolásokból történt – visszavonulás. Stromfeld példája az általa irányított és személye által befolyásolt hadsereg főparancsnokság tisztjeiben is hasonló reagálásokat váltott ki. A jelentős részben a megszállt területekről származó tisztek számára a visszavonulás a megszállt területek felszabadításába vetett hitük elvesztését jelentette.

Döntő súlya – ha nem is a legmeghatározóbb szerepe – volt annak a ténynek is, hogy Szegeden létezett már egy másik kormány – amellyel talán az antant is hajlandó lesz majd tárgyalni –, és annak már szerveződött a hadserege. Ez a hadsereg pedig már csak a külső jegyei miatt is közelebb állt a volt hivatásos tisztekhez, mint a Vörös Hadsereg. A szegedi Nemzeti Hadsereg iránt érzett „vonzalom” 1919 júliusában olyan méreteket öltött, hogy egyesek – például *Werth Henrik* – felajánlották szolgálataikat, illetve a román fogságból megszökött tisztek nem Budapestnek, hanem Szegednek vették útjukat.

Az el- és szembefordulás kérdését vizsgálva nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényezőt sem, hogy a volt hivatásos tisztek és a zömmel katonai ismeretek és tapasztalatok nélküli politikai megbízottak között állandó ellentétek feszültek. A politikai megbízottak katonai-szakmai kérdésekbe is beavatkoztak, s a volt hivatásos tisztekben a szabotórt, az ellenforradalmárt látták. A legkisebb gyanúsna vélt jelre parancsnokokat tartóztattak le, váltottak fel. Ez az ellentét, kölcsönös bizalmatlanság különösen az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet után erősödött meg. E feloldhatatlannak tűnő ellentétet hangsúlyozta többek között a hadügyi népbiztoság 31. (személyügyi) osztálya vezetőjének, *Schranz Ödön* volt alezredesnek túlzásoktól ugyan nem mentes, de a kérdést helyesen felmérő jelentése, melyet *Szántó Béla* hadügyi népbiztos részére készített 1919. július 10-én.

A Vörös Hadsereg 1919 július közepétől egyre passzívabbá váló tisztikara a tanácsköztársaság bukása után szinte teljes egészében beleolvadt a Nemzeti Hadseregbe, majd az újjászerveződő honvédségbe. A beilleszkedés, ha nem is minden esetben zavarmentesen, de viszonylag rövid idő alatt megoldódott. Az igazoló bizottságok, melyek a forradalmak alatti magatartás igazolására alakultak, általában nem találtak különösebb kivétnevalót a Vörös Hadseregben eltöltött hetekben, hónapokban. Az igazolás alá vontak legtöbbször kényszerre hivatkoztak, és szinte minden esetben akadt olyan tiszttárs, aki ezt igazolta is. Nagyon fontos volt ugyanakkor például az a tény is, hogy a budapesti hadosztálybíróóság *Tombor Jenő* perében kimondta, hogy pusztán az a tény, hogy valaki a proletárdiktatúra alatt szabályosan ellátta szolgálatát, nem tekinthető büntetendő cselekménynek.

A Vörös Hadseregben szolgáltakkal szemben azért néha-néha felmerült a „gyanú”, és még az 1920-as évek második felében is nagyobb figyelmet szenteltek a pályafutásuknak. Igaz, az is tény, hogy az ilyen személyek esetében többször felmerült, hogy a kényszerítő körülmények csekély volta ellenére lelkesebben teljesítették szolgálatukat, mint az elvárható lett volna.

A „vörös” és „fehér”, volt honvéd és közös, tartalékos és hivatásos tisztokból rövide-sen kialakult egységes honvéd tisztikar, melynek tagjai között a volt „vörösök” lettek többségben. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon miért volt szüksége a szerveződő hadseregnek a tanácsköztársaság alatt szerepet vállaltakra? A válasz adott, a tények ismeretében akár egyszerűnek is tűnhet. Az első világháborúban szolgált hivatásos tisztikar főhadnagy-alezredeseinek a döntő többsége a Vörös Hadseregben szolgált, s csak kisebb részüik tartotta magát távol a szolgálattól, illetve volt hadifogságban, külföldön, esetleg szolgált a Nemzeti Hadseregben.

Ugyanakkor tény az is – ezt a későbbi katonai pályafutások igazolják –, hogy a Vörös Hadseregben szolgált tisztok katonai-szakmai felkészültsége messze meghaladta a „szegedi indíttatásúakét”. Igaz, itt nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a „szegedi tisztok” jelentős része tartalékos tiszt volt, rájuk pedig a hadseregnek a későbbiek során nem, illetve kevésbé volt szüksége. Az újjászerveződő hadseregnek fiatal, haditapasztalatokkal rendelkező hivatásos tisztokra volt szüksége, hiszen ezredek és tábornokok fölös számban jelentkeztek szolgálattételre.

Hogy a címben feltett kérdésre válaszolni tudjunk, hadd idézzem *Erb Gusztáv* – később vitéz *Hennyey Gusztáv* néven szolgálton kívüli vezérezredes, külügyminiszter a *Lakatos Géza* vezette kormányban – mondatát a Stromfeld Aurél elleni perből: „a vörös hadsereg nacionalista célokért harcolt, Stromfeld alatt fokozatosan nemzeti színűvé vált, és nem küzdött osztályérdekéért”. És ebben a hadseregben szolgált 1919-ben: *Andorka Rudolf, Bély Alajos, Beregfy Károly, Csatay Lajos, Gyórfy-Benyel Sándor, Hennyey Gusztáv, Jány Gusztáv, Lakatos Géza, Módly Zoltán, Náday István, Nagy Vilmos, Siegler Géza, Sónyi Hugó, Szombathelyi Ferenc, Sztójay Döme, Vörös János, Werth Henrik...*

Irodalom

- (1) *Fogarassy László*: A 6. vörös hadosztály és vezetői. In: Palócföld, 1989. 1. sz.
- (2) *Fogarassy László*: Ítélet Rab Ákos alezredes, vörös hadosztályparancsnok perében. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1994. 1. sz.
- (3) *Fogarassy László*: Kik vezették az 1919-es Vörös Hadsereget? In: Borsodi Szemle, 1979. 1. sz.
- (4) *Szakály Sándor*: A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara. In: Palócföld, 1989. 1. sz.
- (5) *Szilák Jolán*: A Magyar Vörös Hadsereg offenzív felderítő tevékenységéről. In: Belügyi Szemle, 1969. 7. sz.